

გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა ქართული თარგმანები

IV ს. უდიდესი ბიზანტიელი ღვთისმეტყველის, ორატორის, პოეტის, გრიგოლ ნაზიანზელის (ზედწოდებით ღვთისმეტყველის) თხზულებები აღმოსავლური ქრისტიანული სამყაროს მრავალ ენაზეა თარგმნილი. შესწავლილია, რომ ბიბლიური წიგნების ციტირების შემდეგ წმ. გრიგოლის თხზულებათა ციტირება ყველაზე ხშირად ხდებოდა ძველ ქრისტიანულ სამყაროში. ასევე ფართოდ იყო გავრცელებული ეს თხზულებები ქართულ ქრისტიანულ სამყაროში. ეს თარგმანები დღეისათვის ორასამდე ქართულ ხელნაწერშია დაცული. წმ. გრიგოლის თხზულებათა ქართული ვერსიების მნიშვნელობა დიდია ბერძნული ტექსტების ისტორიისათვის, ერთი მხრივ, და ქართული მწერლობის ისტორიისათვის, მეორე მხრივ, რამდენადაც მისი თეოლოგიური თხზულებების მსოფლმხედველობა და სახეობრივი აზროვნება თარგმანების საშუალებით აისახებოდა ქართულ ორიგინალურ ლიტერატურაში. ამავე დროს, ეს თარგმანები გამოხატავენ იმ კულტურულ ორიენტაციას და გარემოს, რომელშიც მოღვაწეობდნენ ქართველი მთარგმნელები საზღვარგარეთის სამწიგნობრო კერებში.

ქართულ ენაზე წმ. გრიგოლის თხზულებების თარგმნა ჩვენი ლიტერატურის ადრეული პერიოდიდანვე დაუწყიათ. მრავალთავეების სახელით ცნობილ ლიტურგიკულ კრებულებში, რომლებიც IX-XI სს. თარიღდება, მოთავსებულია შობისა და ნათლისღების ჰომილიების (Or. 38, Or. 39) ადრეულ საუკუნეებში შესრულებული ანონიმური თარგმანები (სვანური მრავალთავი — ხელნ. ცენტრ. A 19, X ს., ათონის მრავალთავი — cod. Ath. Iber. 11, X ს., პარზლის მრავალთავი — ხელნ. ცენტრ. A 95, XI ს.). ამ თარგმანებში აღნიშნული ტექსტების ლიტურგიკული საჭიროებისათვის შემოკლებული ვერსიებია დაცული, რომლებიც საგრძნობლად განსხვავდება რედაქციულად ორიგინალის დღეისათვის ცნობილი ტექსტისაგან (ნ. მელიქიშვილი, მ. რაფაგა). გრიგოლ ოშკელს X ს.-ში სომხურიდან უთარგმნია გრიგოლ ღვთისმეტყველის ორი ჰომილია (Or. 7, Or. 27, მოთავსებული XI ს. ხელნაწერებში A 87, S 1696), რომელთა ტექსტები სრულიად განსხვავდება როგორც ბერძნული, ისე დღეისათვის ცნობილი სომხური ტექსტებისაგან და მათში დასტურდება მთარგმნელისეული რედაქტირების კვალი (მ. რაფაგა). მაგრამ წმ. გრიგოლის თხზულებების ინტენსიური თარგმნა მხოლოდ ათონის სკოლიდან იწყება.

წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველის შემოქმედების სრულყოფილად თარგმნის ისტორია მისი თხზულებების სრული კორპუსის ჩამოყალიბებასთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული. ბერძნული სრული კორპუსის ჩამოყალიბება (50-51 საკითხავიანი კრებულები) IX-XI სს. უკავშირდება. ცნობილია, რომ ქართველი მოღვაწენი, მათ შორის ათონელები, ცდილობდნენ ბიზანტიურ ლიტერატურაში მომხდარი ყოველი სიახლის გადმოღებას. ეფთვიმე ათონელი საფუძველს უყრის მის თხზულებათა სრული

კორპუსის ქართულად თარგმნის პირველ ეტაპს. X ს. ბოლო მეოთხედში ეფთვიმეს ბასილი კესარიელის ჰომილიათა კრებულისათვის (H 2251, X ს.) უნდა ეთარგმნა წმ. ბასილის გრიგოლისეული ეპიტაფია (Or. 43), რომელიც მან ცხოვრების უანრის თხზულებად გადააკეთა (ც. ჭურციკიძე); ასევე რამდენიმე სხვა ლიტურგიკული ჰომილია (მაკაბელთა მიმართ - Or. 15, ნათლისღებისათვის - Or. 40), მათ შორის შობის ჰომილია (Or. 38) მაქსიმე აღმსარებლისეული კომენტარებით (Ath. 68, 1002-1005 წწ.) და გრიგოლ ხუცისეული გრიგოლ ღვთისმეტყველის ცხოვრება. ამავე სახით შევიდა შემდგომ ეს თხზულებები წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველის ეფთვიმე ათონელისეულ კრებულებში: A 92, XI ს. ივირონში ეფთვიმეს სიცოცხლეში მისი ავტოგრაფიდან გადაწერილად არის მიჩნეული; A 1, 1031 წ. კონსტანტინოპოლში გადაწერილი, cod. St.Petersb. P 3; 1040 წ. შავ მთაზე კალიპოსის მონასტერში გადაწერილი, S 383, S 413, XI ს. გადაწერილი; A 87, 1071-1081 წწ. გადაწერილი მარიამ დედოფლის დაკვეთით, S 1696, XI ს. 60-80იან წლებში გადაწერილი პეტრე-პატრიკის მიერ).

ეფთვიმემ თარგმნა და შეადგინა გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა ე. წ. მცირე კორპუსი, რომელიც მოიცავდა 15 ლიტურგიკულ ჰომილიას 16-დან (Or. 1, 45, 44, 41, 15, 19, 38, 43, 39, 40, 11, 21, 42, 16, 14), უმთავრეს თეოლოგიურ საკითხავებს ძისა და სულიწმიდის შესახებ (Or. 29, 30, 31) და რამდენიმე სხვა საკითხავს (Or. 20, 37, 2, 3). იოანე ათონელის მიერ შედგენილი ეფთვიმეს თარგმანთა ინდექსი (მოთავსებული ეფთვიმეს მიერ 1002 წ. თარგმნილ მათეს თავის განმარტების შემცველ ხელნაწერში — Ath. 13) უკვე შეიცავს ინფორმაციას ეფთვიმეს თარგმნილ გრიგოლ ღვთისმეტყველის „ცხოვრებისა და თქუმულის“, ანუ „წიგნის“ შესახებ (ე. მეტრეველი). ეფთვიმეს არ უთარგმნია წმ. გრიგოლის ერთ-ერთი ლიტურგიკული ჰომილია — წმ. კვიპრიანეს შესხმა (Or. 24), როგორც ჩანს იმიტომ, რომ მან გამოიყენა ამ თხზულების რიტორიკული ფიგურები და იგი წმ. დიმიტრის შესხმად გადააკეთა (მ. მაჭავარიანი). ეფთვიმესათვის დამახასიათებელი დიდი კომპოზიციური ცვლილებების გამოყენებით არის შესრულებული Or. 42 ინტერპოლაციებით თეოლოგიური ეპისტოლეებიდან (Epist. 101, 102), Or. 20, ინტერპოლაციით Or. 28-დან, აგრეთვე Or. 2 და Or. 3 ჰომილიების თარგმანები (ჟ. ბეზარაშვილი). ეფთვიმეს მიერ შედგენილი მცირე კორპუსი განმანათლებლურ მიზნებს ემსახურებოდა ქართველი ერისათვის. ამავე კრებულში შედიოდა კომენტარების თარგმანი (ფსევდონონეს კომენტარების მცირე ნაწილი Or. 39-ზე, მაქსიმე აღმსარებლის თეოლოგიური კომენტარები Or. 38-ზე), გრიგოლ ხუცისეული გრიგოლ ღვთისმეტყველის ცხოვრება.

წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა ქართული კორპუსის შევსების საჭიროება, როგორც ჩანს, მალევე დადგა. ეს მისია, შესაძლოა, ეფთვიმე ათონელის წრემ დაავალა დავით ტბელს, რომლის თარგმანები გრიგოლის ქართული კორპუსის შექმნის მეორე ეტაპია. როგორც ბოლო დროს გამოიჩინა, ეს თარგმანები, რომლებმაც შეავსო ეფთვიმე ათონელის კრებულები (იხ. ზემოთ დასახელებული კრებულები დაწეებული A 1-დან), XI ს. პირველ მეოთხედს განეკუთვნება. დავითმა თარგმნა მანამდე უთარგმნელი ერთი ლიტურგიკული ჰომილია (Or. 24), ერთი თეოლოგიური ჰომილია (Or. 28) და რამდენიმე არალიტურგიკული ჰომილია (Or. 2, 4, 8, 9, 10, 12, 34, 36, epist. 101). თავისი მთარგმნელობითი მეთოდით დავით ტბელი ათონელთა მიმდევარია, თუმცა მას თავის თარგმანებში ეფთვიმეს მასშტაბის დიდი კომპოზიციური ცვლილებები არ შეაქვს. საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგიისა და ბიბლიური ციტაციის გადმოტანის თვალსაზრისით დავით ტბელის თარგმანი ელინოფილურს უახლოვდება, დავით ტბელის თარგმანები წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებებისა გარდამავალი საფეხურია ათონურსა და ელინოფილურ სკოლების მთარგმნელობით პრინციპებს შორის. მას, შესაძლოა, შავ მთაზე ეთარგმნა წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველის ეს თხზულებები (მ. მაჭავარიანი).

წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა ქართულად თარგმნის ბოლო დამაგვირგვინებელი ეტაპია ეფრემ მცირის მიერ შავ მთაზე შესრულებული თარგმანები, რითაც მან სრულყო ეფთვიმესა და დავითის მიერ დაწყებული ქართული კორპუსის ბერძნულიდან თარგმნა (რასაც საგანგებოდ აღნიშნავს თავის კოლოფონში — A 292, 1800 წ., 329rv). ამ მიზნით მან უპირველესად თარგმნა ის არალიტურგიკული საკითხავები, რომლებიც არ ჰქონდათ ნათარგმნი ეფთვიმესა და დავითს, თავადვე განსახლებრა მათი რაოდენობა, როგორც „ათცხრამეტი აპორიტა“-სი, ანუ ლიტურგიკისათვის უცხო საკითხავებისა (ერთხანს გრიგოლის 19 საიდუმლო ჭიმნის თარგმანი ეგონათ) და შემოგვინახა ინფორმაცია ამ ბერძნული ტერმინით (aporeton/aporeta) გრიგოლის არალიტურგიკული თხზულებების აღნიშვნის შესახებ (A 292, 279v. ქ. ბეზარაშვილი). ამავე პრინციპით და ბერძნულ დედანთან დაახლოების მიზნით ეფრემმა ხელმეორედ თარგმნა გრიგოლ ოშკელის მიერ სომხურიდან თარგმნილი ორი თხზულება (სათანადო ანდერძის დართვით: სომეხისა შვილსა და ბერძენისა შვილიშვილსა საკუთარი შვილი ვარჩიეო, A 292, 312r) და ეფთვიმე ათონელის მიერ თარგმნილი Or. 3. ეს აპორიტები ეფრემს თავისი მოღვაწეობის პირველ პერიოდში უთარგმნია სიტყვაშემატებით, ანუ განვრცობითი მეთოდით (ე. ჭელიძე).

ამით ეფრემმა შეავსო და დაასრულა წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა სრული კორპუსი ქართულად და დაუახლოვა იგი 51-საკითხავიან ბერძნულ სრულ კორპუსს. კორპუსის ეს ტიპი მოიცავს გრიგოლის 44 ჰომილიას (აკლია მხოლოდ Or. 35), ოთხ თეოლოგიურ ეპისტოლეს (Epist. 101. 102. 202. 243), ორ მეტაფრასს (Metaphrasis in Ecclesiasten, Signification in Ezechielem), ერთ ლექსს, ე.წ. ბიზანტიური რიტმული პოეზიის ნიმუშს (Exhortatio ad virginem — c. I, 2, n. 3). ეფრემი ცდილობს შედგენილობის თვალსაზრისით შექმნას ბერძნულის ანალოგიური და მაქსიმალურად სრულყოფილი კრებული ძირითადი და დამატებითი საკითხავებით. მაგ., ძირითად საკითხავებთან ერთად დანართების სახით გრიგოლის ეფრემისეული კრებულები შეიცავს გრიგოლ ხუცისეულ წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველის ცხოვრებას (VII ს.), ჰომილიებზე დართულ ბასილი მინიმუსის კომენტარებს (X ს.), იამბიკოებს, ნიკიტა ჰერაკლიელისეულ პარაფრასს c. II, 2, n. 119-ზე (X ს.) და ა.შ. ეფრემის, როგორც ელინოფილი მოღვაწის, მიზანი იყო მაქსიმალური დაახლოება ბერძნულ დედნებთან როგორც ხელნაწერი კრებულების შედგენილობის მხრივ, ისე ტექსტობრივი თვალსაზრისით (ქ. ბეზარაშვილი). ეფრემის ერთმა კრებულმა (Jer. 13, XII ს.) შემოინახა სოფრონ იერუსალიმელის მიერ შედგენილი წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველის შესხმის ტექსტი, რომლის ბერძნული დედანი დღესდღეობით დაკარგულად არის მიჩნეული (თ. მარგიანი).

ეფრემმა მხოლოდ კორპუსის დასრულების შემდეგ (ანუ არალიტურგიკული საკითხავების თარგმნის შემდეგ) ხელმეორედ თარგმნა ეფთვიმეს მიერ მანამდე თარგმნილი გრიგოლის 16 ლიტურგიკული ჰომილია ბერძნულთან მაქსიმალური დაახლოების მიზნით და ტერმინოლოგიური ზედმიწევნულობით (ე. ჭელიძე), რაც ეფთვიმეს თარგმანების საუკველთაო დანიშნულებისაგან განსხვავებით, მხოლოდ განსწავლულთა მცირე წრისათვის იყო გამიზნული (ეფრემის კოლოფონის მიხედვით. Jer. 43, 1-4rv). ეს თარგმანი შესანიშნავად შედგენილი ცალკე კრებულების სახით ჩამოყალიბდა და გავრცელდა (A 109, XII-XIII სს., A 1490, XII-XIII სს., Jer. 43, XII-XIII სს., Jer. 8 / Jer. 157, XII ს., Jer. 15 / Jer. 157, XII ს., Jer. 13, XIII-XIV სს., Sin. 79, XII-XIII სს., K 9, XIII ს.). ეფრემის ეს კრებულები მკვეთრად ელინიზებული კრებულებია. ისინი სრულყოფილად იმეორებს ბიზანტიური წიგნის ატრიბუტიკას თავისი მარგინალური ნიშნებით, პროსოდით, სტიქომეტრიით, იკონოგრაფიით, კომენტარების ტექნიკით და ა. შ. 16 ლიტურგიკული ჰომილიის ეფრემისეული თარგმანი შესრულებულია ეფრემის მთარგმნელობითი მოღვაწეობის ბოლო პერიოდში 1089-1100 წწ.-ში (თ. ოთხმეზური).

ეფრემის თარგმანების ჩვენამდე შემორჩენილი ერთადერთი სრულყოფილი კრებულის (A 292, 1800 წ.) არქტიპად მიიჩნევა ორტომედი, რომლის პირველი ტომი 16 ლიტურგიკულ ჰომილიას მოიცავდა, ხოლო მეორე ტომი — არალიტურგიკულ საკითხავებს (ამას მოწმობს გადაწერის ანდერძი — A 292, 405rv). ეფრემის მიერ შედგენილი კრებულების ჟანრული მრავალფეროვნება განაპირობებდა მისი მთარგმნელობითი მეთოდის სხვადასხვა სახეობას ერთი კრებულის ფარგლებში — თავისუფალს, ერთი მხრივ, და ელინოფილურს, ადეკვატურს, მეორე მხრივ.

ეფრემსავე ეკუთვნის გრიგოლის პოეზიის პირველი ქართული თარგმანი — ვრცელი და მცირე გნომური ლექსების საფუძველზე (cc. I, 2, nn. 32, 33, 19, 39, 40) შედგენილი ე. წ. ასეული იამბიკო, რომელიც კრებულებში ლიტურგიკულ ჰომილიებთან ერთად იყო მოთავსებული (A 109, Jer. 43, XII-XIII სს.). ფაქტობრივად ამ თარგმანით ექრება საფუძველი ქართულ მწერლობაში წმინდა ლიტერატურულ პოეზიას, რომელსაც ლიტურგიკულისაგან განსხვავებული დანიშნულება ჰქონდა.

გრიგოლის კრებულებზე მუშაობის ბოლო ეტაპია გელათური სკოლა. ამ სკოლაში ანონიმის მიერ მესამედ ითარგმნა გრიგოლის ერთი ჰომილია (or. 2), რომელიც მანამდე ეფთვიმე ათონელსა და დავით ტბელს ჰქონდათ თარგმნილი, შეიქმნა გრიგოლის კრებულების ლიტურგიკული საკითხავებისათვის მიძღვნილი იამბიკოები (ე. ჰელიძე); ამავე სკოლაში სასწავლო დანიშნულებისათვის ითარგმნა გრიგოლის პოეზიის ნაწილი ანონიმი მოღვაწის მიერ (ვრცელი გნომური ლექსები ზოგიერთი კომენტარით — c. I, 2, nn. 31, 32, 33, 34; მცირე ლექსები და აღსარებითი ჰიმნები — c. I, 1, nn. 13, 16; c. I, 2, n. 7; c. II, 1, nn. 14, 24, 25, 26, 56, 58, 60, 62, 63, 64, 78, 79, 80, 99 etc. შემორჩენილი ხელნაწერით S 2568, XVIII ს.). ამავე სკოლაში ითარგმნა გრიგოლის 43-ე ჰომილიის (ბასილის ეპიტაფიის) ფრაგმენტი ნიკიტა ჰერაკლიელისეული XI ს. კომენტარით, რომელიც იოანე პეტრიწის ე. წ. ბოლოსიტყვის ერთ-ერთ ნაწილად იყო მიჩნეული (თ. ოთხმეხური, ქ. ბეზარაშვილი). თავისი შინაარსით ისიც სასწავლო დანიშნულებისა და ზოგადსაგანმანათლებლო დისციპლინების სწავლებას ეხება.

გრიგოლის ქართულ კრებულებში აისახა მის თხზულებებზე დაწერილი კომენტარების თარგმანიც: ფსევდო-ნონეს მითოლოგიური კომენტარების თარგმანი ეფრემ მცირის მიერ (დართული ჰომილიებზე — or. 4, or. 5, or. 39, or. 43); ბასილი მინიმუსის კომენტარებისა ეფრემის მიერ, რომლებიც ერთვის გრიგოლის 16 ლიტურგიკულ ჰომილიას (A 109, Jer. 43, Jer. 15, Jer. 13. თ. ოთხმეხური).

ეფრემისეულმა კრებულებმა შემოინახა მისი უნიკალური კოლოფონები: ანდერძ-მინაწერები, შენიშვნები, ბიზანტიური წინასიტყვაობების (prooemion) მსგავსად შედგენილი შესავალი ეპისტოლეები, სადაც მან ჩამოაყალიბდა მთარგმნელობითი თეორია და ლიტერატურულ-თეორიული შეხედულებები, გრამატიკულ-სტილისტიკური, ლექსიკოლოგიური შენიშვნები და ა. შ. გრიგოლის შრომებთან დაკავშირებით (Jer. 43, Jer. 13, Jer. 8/157, A 292).

გრიგოლის თხზულებების ეფრემისეული თარგმანების მნიშვნელობა უდიდესია ქართული მწერლობისათვის და კულტურისათვის ზოგადად, გრიგოლის აზრების ეფრემისეულმა გააზრება და ფორმულირებები გავრცელდა ქართულ მწერლობაში და ხელი შეუწყო დადებითი დამოკიდებულების გამომუშავებას ე. წ. „გარეშე“, ანუ საერო სიბრძნისადმი, ანტიკური კულტურის სასწავლო-საგანმანათლებლო დანიშნულებისადმი სქოლასტიკური მიზნებისათვის, რაც თავისებურად აისახა ორიგინალურ ქართულ მწერლობაშიც და ხელი შეუწყო საერო ლიტერატურის აღმოცენებას.

წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა ქართული თარგმანების შესწავლა და პუბლიკაცია ხორციელდება ხელნაწერთა ინსტიტუტის მიერ. 1980-იანი წლებიდან აკად. ე. მეტრეველის ხელმძღვანელობით ინსტიტუტის ჯგუფი პროფ. ჟ. გარბის რეკომენდაციით ჩართულია გრიგოლ ღვთისმეტყველის შემსწავლელ საერთა-

შორისო პროგრამაში (რომელიც 1976 წლიდან არსებობს. 1987 წ. ევროპის საბჭომ ამ სამუშაოს საერთაშორისო სტატუსი მიანიჭა და ჩართო ევროპაში მიმდინარე სამეცნიერო კვლევათა ინტერნაციონალურ პროგრამაში). სამუშაოს ახორციელებს ლუვენის კათოლიკური უნივერსიტეტის ჯგუფი პროფ. ი. მოსეის, ბ. კულის, მ. ზიხერლის ხელმძღვანელობით. ლუვენის ჯგუფთან თანამშრომლობენ ევროპის სხვადასხვა ქვეყნის ჯგუფები. ამჟამად გრიგოლ ნაზიანზელის კვლევის ევროპულ ცენტრს ხელმძღვანელობს პროფ. ბ. კული (Centre for the Study of Gregory of Nazianzus, UCL, Louvain-la-Neuve. ვებ-გვერდი: <http://nazianzos.fltr.ucl.ac.be/>). ლუვენის ჯგუფთან ერთად გრიგოლის თხზულებათა editio maior critica-ზე მუშაობს აგრეთვე მიუნსტერის ვესტფალიის უნივერსიტეტის ბიზანტინისტთა ჯგუფი პროფ. მ. ზიხერლის ხელმძღვანელობით.

შრომები ქვეყნდება ცნობილი სერიით Corpus Christianorum, Series Graeca. Corpus Nazianzenum. აგრეთვე Studien zur Geschichte und Kultur des Altertums (სერიით Forschungen zu Gregor von Nazianz). სერიის რედაქტორები არიან პროფესორები ბერნარ კული, ჟუსტინ მოსეი, მარტინ ზიხერლი. ამ სერიით გამოქვეყნდა თ. ბრეგაძის მიერ შედგენილი გრიგოლის შრომათა შემცველ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, გრიგოლის ტექსტების პუბლიკაციის 5 ტომი, ფსევდო-ნონეს მითოლოგიური კომენტარები. გადაცემულია დასაბუქდად დანარჩენი მასალა.

გრიგოლ ნაზიანზელის შემსწავლელი ცენტრი განთავსებულია ლუვენის უნივერსიტეტის ორიენტალისტიკის ინსტიტუტში, სპეციალურ კაბინეტში, სადაც გრიგოლის შესახებ არსებული მდიდარი სამეცნიერო ლიტერატურა, ბერძნულ და აღმოსავლურ ხელნაწერთა მიკროფილმები, ბიბლიოგრაფიული მონაცემების ბაზა (http://pot-pourri.fltr.ucl.ac.be/nazianze/biblio_generale.htm) და კომპიუტერიზებული სალექსიკონო მასალა არის დაცული (Thesaurus Patrum Graecorum. A Collection of Lemmatized Concordances of Greek Patristic and Byzantine Authors. <http://www.fltr.ucl.ac.be/FLTR/GLOR/Lexicon/>).

სტატიები გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა აღმოსავლურ ვერსიებზე სისტემატურად იბეჭდება ჟურნალში Le Muséon (Revue d' Etudes Orientales):

ქართულმა ჯგუფმა ამ სამუშაოს შესასრულებლად სამჯერ მოიპოვა INTAS-ის გრანტი (პროექტებით #94-3783, 1995-1997 წწ., #97-677, 1998-2001, #03-51-6120, 2004-2007. ინფორმაცია ამის შესახებ იხ. www.nazianzos.fltr.ucl.ac.be).

ლიტერატურა

კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ., 1980. M. Tarchnischvili, Geschichte der kirchlichen georgischen Literatur auf des ersten Bandes der georgischen Literaturgeschichte K. Kekelidze (Studi e Testi, 158), Vatican, 1955. თ. ბრეგაძე, გრიგოლ ნაზიანზელის თხზულებათა შემცველ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, თბ., 1988. T. Bregadze, Répertoire des manuscrits de la version géorgienne des Discours de Grégoire de Nazianze, dans Versiones Orientales, repertorium Ibericum et studia ad editiones curandas, ed. B.Coulie (Corpus Christianorum. Series Graeca, 20. Corpus Nazianzenum, 1), Turnhout, 1988. თ. ცერაძე, რამდენიმე უცნობი იერუსალიმური ფრაგმენტის იდენტიფიკაციისათვის. Academia. ისტორიულ-ფილოლოგიური ჟურნალი, 2, თბ., 2001, გვ. 38-44.

ფსევდონონეს მითოლოგიურ კომენტართა ქართული თარგმანები, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს ა. გამყრელიძემ და თ. ოთხმეზურმა. გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო თ. ოთხმეზურმა, თბ., 1989. S. Gregorii Nazianzeni opera. Versio Iberica, I. Orationes I, XLV, XLIV, XLI, editae a H. Metreveli et K. Bezarachvili, T. Kourtsikidze, N. Melikichvili, T. Othkhmezouri, M. Rapava, M. Chanidze cum Introductione a H. Metreveli

et E. Chelidze (Corpus Christianorum. Series Graeca, 36. Corpus Nazianzenum, 5), Turnhout, 1998. S. Gregorii Nazianzeni opera. Versio Iberica, II. Orationes XV, XXIV, XIX, editae a H. Metreveli et K. Bezarachvili, M. Dolakidze, T. Kourtsikidze, M. Matchavariani, N. Melikichvili, M. Rapava, M. Chanidze (Corpus Christianorum. Series Graeca, 42. Corpus Nazianzenum, 9), Turnhout, 2000. S. Gregorii Nazianzeni opera. Versio Iberica, III. Oratio XXXVIII, edita a H. Metreveli et K. Bezarachvili, T. Kourtsikidze, N. Melikichvili, T. Othkhmezhouri, M. Rapava (Corpus Christianorum. Series Graeca, 45. Corpus Nazianzenum, 12), Turnhout-Leuven, 2001. Pseudo-Nonniani in IV orationes Gregorii Nazianzeni commentarii, Versio Iberica, edita a Th. Othkhmezhouri (Corpus Christianorum, Series Graeca, 50. Corpus Nazianzenum, 16), Turnhout-Leuven, 2002. S. Gregorii Nazianzeni opera. Versio Iberica, IV. Oratio XLIII, edita a B. Coulie et H. Metreveli et K. Bezarachvili, T. Kourtsikidze, N. Melikichvili, T. Othkhmezhouri, M. Rapava (Corpus Christianorum. Series Graeca, 52. Corpus Nazianzenum, 17), Turnhout-Leuven, 2004. S. Gregorii Nazianzeni opera. Versio Iberica, IV. Orationes XXXIX, XL, editae a B. Coulie et H. Metreveli et K. Bezarachvili, T. Kourtsikidze, N. Melikichvili, M. Rapava (Corpus Christianorum. Series Graeca, 58. Corpus Nazianzenum, 20), Turnhout-Leuven, 2007.

ბასილი კესარიელი, გრიგოლ ნაზიანზელი, წერილები, ნ. ქაჯაიას გამოცემა, თბ., 2006. გრიგოლ ნაზიანზელის ლექსების ანონიმური ქართული თარგმანებიდან, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და წინასიტყვა დაურთო ქ. ბეზარაშვილმა, თსუ შრომები 285 (ლიტერატურათმცოდნეობა), 1989, გვ. 153-174. გრიგოლ ნაზიანზელის ჰიმნების ანონიმური ქართული თარგმანები, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და წინასიტყვა დაურთო ქ. ბეზარაშვილმა. თსუ შრომები, 323 (ლიტერატურათმცოდნეობა), 1997, გვ. 138-155. გრიგოლ ნაზიანზელის გნომური პოეზიისა და მისი კომენტარების ანონიმური ქართული თარგმანი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და წინასიტყვა დაურთო ქ. ბეზარაშვილმა, თსუ შრომები, 340 (ლიტერატურათმცოდნეობა), 2002, გვ. 155-194.

G. Lafontaine, H. Metreveli, Les versions copte, arméniennes et géorgiennes. État des recherches, dans II Symposium Nazianzenum (Louvain-la-Neuve, 25-28 août 1981), Actes édités par J. Mossay (Studien zur Geschichte und Kultur des Altertums, N.F., 2 Reihe: Forschungen zu Gregor von Nazianz, 2), Paderborn, Munich, Vienne et Zurich, 1983, p. 63-73. Th. Othkhmezhouri, Les signes marginaux dans les manuscrits Géorgiens de Grégoire de Nazianze, dans Le Muséon. Revue d' Etudes Orientales, t. 104, 1991, p. 335-347. M. Rapava, B. Coulie, Les Colophons d' Ephrem Mtsire et les traductions Géorgiennes de Gregoire de Nazianze, dans Le Muséon. Revue d' Etudes Orientales, t. 104, 1991, p. 109-124. T. Kourtsikidze, La composition du manuscrit Iviron 68 et le colophon d' Ephrem Mtsiré, dans Le Muséon. Revue d' Etudes Orientales, t. 113, 2000, p. 429-437. ქ. ბეზარაშვილი, გრიგოლ ნაზიანზელის პოეზია ქართულ მწერლობაში. მაცნე, ელს, 3, 1986, გვ. 87-112. K. Bezarashvili, The Problem of the so-called "Aporeta" in the Georgian Corpus of the Works of Gregory the Theologian, dans Le Muséon. Revue d' Etudes Orientales, t. 108, Louvain-la-Neuve, 1995, p. 131-142. K. Bezarashvili, The Significance of Gregory the Theologian's Works for the Georgian Literary Tradition, in: Le Muséon, t. 118, 2005, p. 269-297. ქ. ბეზარაშვილი, გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა მნიშვნელობა ქართული სიტყვიერი კულტურისათვის. ლიტერატურული ძიებანი, XXVI, 2005, გვ. 79-94. თ. ოთხმეზური, ქ. ბეზარაშვილი, იოანე პეტრიწის ე.წ. „ბოლოსიტყვაობის“ ერთი ფრაგმენტის ბერძნული დედანი. MNHMH. ა. ალექსიძისადმი მიძღვნილი, თბ., 2000, გვ. 207-239. ქ. ბეზარაშვილი, გრიგოლ ღვთისმეტყველის ეფრემ მცირისეულ კრებულებზე დართული ელინოფილური სკოლის მიძღვნილი იამბიკოებისათვის. მრავალთავი, XVIII, თბ., 1999, გვ. 253-263. ქ. ბეზარაშვილი, გიორგი მთაწმინდელის მიერ ნათარგმნი „ნიკიტას პარაფრაზი“ გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა ეფრემ მცირისეულ კრებულებში. კაკელიძე, 120, თბ., 1999, გვ. 19-39. მ. მაჭავარიანი, დავით ტბელის მიერ თარგმნილი გრიგოლ ნაზიანზელის თხზულებები

და ამ თარგმანების შემცველი ხელნაწერები. მრავალთავი, XX, თბ., 2004, გვ. 106-114. მ. მაჭავარიანი, წმ. დიმიტრი თესალონიკელის შესხმა ქართულ მწერლობაში. მაცნე, ელს, 2004-2005, გვ. 165-176. ც. ქურციკიძე, გრიგოლ ღვთისმეტყველის XLIII ჰომილიის ეფთვიმე ათონელისეული თარგმანის თავისებურება. ფილოლოგიური ძიებანი, II, თბ., 1995, გვ. 42-63. თ. მარგიანი, სოფრონ იერუსალიმელის „სიტყუაჲ შესხმისაჲ წმიდისათჳს და დიდისა გრიგოლი ღმრთისმეტყუელისა“ ქართული თარგმანი. ფილოლოგიური ძიებანი, II, თბ., 1995, გვ. 131-143. მ. რაფაგა, გრიგოლ ნაზიანზელის ჰომილია „ნათლისღებისათჳს“ (or.39) ქართულ მრავალთავებში. მაცნე, ელს, 1, 1993, გვ. 58-71. ნ. მელიქიშვილი, გრიგოლ ნაზიანზელის შობის ჰომილიის (or. 38) ქართული თარგმანები. მაცნე, ელს, 2, 1991, გვ. 89-100. ნ. მელიქიშვილი, ბასილი კესარიელის, გრიგოლ ნაზიანზელის, გრიგოლ ნოსელისა და იოანე ოქროპირის ჰომილეტიკური თხზულებები ქართულ ენაზე, თბ., 2000 (და იქ დასახელებული ბიბლიოგრაფია). ე. ჭელიძე, ძველი ქართული საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგია, I, თბ., 1996. ქ. ბუზარაშვილი, რიტორიკისა და თარგმანის თეორია და პრაქტიკა გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა ქართული თარგმანების მიხედვით, თბ., მეცნიერება, 2004 (და იქ დასახ. სრული ბიბლიოგრაფია).

შენიშვნა: გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა ქართული თარგმანების შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურა ორასამდე ერთეულს აღწევს (იხ. დასახ. ბიბლიოგრაფიები; ასევე ვებ-გვერდი: <http://nazianzos.fltr.ucl.ac.be/>). საენციკლოპედიო შრომაში დასახელებულია მხოლოდ უარსებითესი პუბლიკაციები და გამოკვლევები.

ქეთევან ბუზარაშვილი

მსოფლიოს ხალხთა ზღაპრების სიუჟეტურ ტიპთა საერთაშორისო კატალოგი

2004 წლის ნოემბერში ჰელსინკის მეცნიერებათა აკადემიის ფოლკლორისტთა კავშირმა გამოსცა ზღაპრის ტიპთა ახალი საერთაშორისო კატალოგი სამ ტომად სახელწოდებით The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography. კატალოგის ბაზისს შეადგენდა ანტი აარნეს დაარსებული და შემდგომ სტით თომპსონის მიერ გავრცობილი „ზღაპართა ტიპების საძიებელი“, რომელიც გადაამუშავა და სრულყო გერმანელმა ფოლკლორისტმა და ზღაპარმცოდნემ, პროფესორმა ჰანს-იორგ უთერმა. ამიერიდან სამეცნიერო მიმოქცევაში ზღაპრის ახალი კატალოგი მითითებული იქნება შემოკლებით ATU (Aarne-Thompson-Uther).

ევროპაში გავრცელებულ ზღაპართა ტიპებისათვის ანტი აარნეს მიერ შედგენილი სისტემა (Aarne, A.: Verzeichnis der Märchentypen, Helsinki 1910 =FF Communications 3.) სტით თომპსონმა გაზარდა და ორი გამოცემა მოამზადა (Aarne, A.: The Types of the Folk-Tale. Translated and Enlarged by Stith Thompson, Helsinki 1928 = FF Communications 74; Aarne, A./Thompson, St.: The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography. Second Revision, Helsinki 1961 =FF Communications 184.).

დღეს უკვე ხელთ გვაქვს ჰანს-იორგ უთერის მიერ საფუძვლიანად გადამუშავებული ზღაპრის ტიპთა კატალოგი, რომელშიც შემდგენელმა გაასწორა ის ლაფსუსები, რომლებიც წინა საძიებლებს ახლდა და ამავე დროს არ დაურღვევია ტრადიციული პრინციპები სიუჟეტთა ტიპების აღწერისათვის.